

บทที่ 4

การวิเคราะห์คติความเชื่อและบทบาทของพระสุริยเทพในศิลปกรรม

สืบเนื่องจากการศึกษาเชิงรูปแบบในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์พิจารณาจาก *เงื่อนไขและความเกี่ยวเนื่องทางศาสนา* แบ่งกลุ่มของรูปพระสุริยะออกเป็น

1. ประติมากรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์
2. ประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนา

จากการศึกษาเรายังได้พบ ความแตกต่างของประเภทและรูปแบบศิลปกรรมในแต่ละกลุ่มแยกย่อยออกไปอีก ลักษณะเช่นนี้บ่งถึงความเชื่อและแนวคิดที่หลากหลายซึ่งคงเกี่ยวพันกับการปรับเปลี่ยน หรือ ได้รับการแปลความใหม่อันมีปัจจัยเกี่ยวเนื่องกับ “การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างดินแดนภายนอก” รวมทั้ง “บริบทแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชน”

องค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญซึ่งใช้ประกอบการวิเคราะห์ “คติความเชื่อและบทบาทของพระสุริยะ” ในส่วนต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาซึ่งแสดงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ทั้งความหมายของพระสุริยะและดวงอาทิตย์ รวมทั้งการหยิบยกความสำคัญของ “แสงสว่าง” มาใช้

1. คติความเชื่อและบทบาทของพระสุริยะในศาสนาพราหมณ์

1.1 การบูชาพระสุริยะในฐานะเทพแห่งแสงอาทิตย์

การบูชาพระสุริยะในดินแดนไทย พบหลักฐานแพร่กระจายทั้งในบริเวณภาคกลางตอนเหนือที่ *เมืองโบราณศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์* ภาคใต้ทางตอนกลางที่ *แหล่งโบราณคดีวัดศาลาทั้ง จ.สุราษฎร์ธานี* และภาคใต้ทางตอนล่างที่ *เมืองโบราณยะรัง จ.ปัตตานี* โดยทั้งหมดเป็นเทวรูปรวม 6 องค์ด้วยกัน

แม้กลุ่มเทวรูปดังกล่าวจะมีความแตกต่างในส่วนของรูปแบบ ขนาดและสัดส่วน ชนิดของวัสดุ รวมทั้งการกำหนดอายุที่ปรากฏตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 12-14 และในราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ไม่สืบเนื่องและห่างไกลกันทั้งในส่วนพื้นที่ - ลักษณะชนในกลุ่ม แต่อย่างไรก็ดี บทบาทร่วมสำคัญก็คือ “การเป็นรูปเคารพของพระสุริยะ” โดยรูปแบบและประติมานวิทยานั้นต่างแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลการแพร่กระจายการบูชาพระสุริยะอันมีที่มาจากภูมิภาคต่างๆ ของอินเดีย ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้

เมืองโบราณศรีเทพนับเป็นแหล่งเดียวในประเทศไทย ที่พบร่องรอยการบูชาพระสุริยะมากที่สุดจนนำไปสู่ข้อสันนิษฐานถึง “การมีอยู่ของลัทธิสุริยะ” หากแต่การกล่าวอ้างจากหลักฐานประติมากรรม “เทวรูป” ที่พบเพียงประเภทเดียวนั้น ดูจะไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับการบูชาที่มีก่อนเช่นในอินเดียซึ่งปรากฏทั้งประติมากรรม สถาปัตยกรรม (เทวาลัย) คัมภีร์ จารึก รวมทั้งบริบทเกี่ยวพันอื่นๆ แม้กระทั่งดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งได้รับอิทธิพลขนบการนับถือพระสุริยะจากอินเดียเช่นกัน ดัง “อาณาจักรอินโดนีเซียโบราณ” ซึ่งมีประจักษ์พยานสำคัญเกี่ยวเนื่องกับการบูชาพระอาทิตย์และสุริยเทพปรากฏทั้งในงานประติมากรรม ภาพสลักนูนต่ำ และรูปพระสุริยะในเทวาลัยหลายแห่ง ศิลปะชาวภาคกลางและภาคตะวันออก¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความในจารึกหลายหลักซึ่งแสดงถึง การบูชาพระอาทิตย์และสุริยเทพในสถาบันกษัตริย์ เช่น จารึกชาวภาคตะวันออก สมัยราชวงศ์ Purnavarman²

เมืองโบราณศรีเทพ

จากหลักฐานทางโบราณคดีและความจากจารึกหมายเลข 499 เมืองศรีเทพ³ แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนพราหมณ์เชื้อสายอินเดียในเมืองศรีเทพ โดยอาจมีอายุสืบย้อนไปถึงราวสมัยคุปตะราวพุทธศตวรรษที่ 9 – 13⁴ สมัยทองแห่งวัฒนธรรมและการขยายตัวของวัฒนธรรมอินเดีย จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า การนับถือศาสนาพราหมณ์ในเมืองศรีเทพส่วนหนึ่งคงเป็นผลจากการตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดีย เช่นเดียวกับรูปแบบศิลปกรรมทั้งในส่วนสุนทรียศาสตร์และประติมานวิทยาซึ่งมักแสดงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับ “อินเดียเหนือ” รวมทั้งรูปแบบในเทวรูปพระสุริยะ

¹Edi Sedyawati, “The Sun in Indonesian Culture,” in *The Sun (in Myth and Art)* (Great Britain : Thames and Hudson Ltd. ,1993),198 -199.

²นับเป็นตัวอย่างสำคัญซึ่งบ่งถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อกันกับราชวงศ์ Salankayana ของอินเดียได้ ซึ่งนับถือลัทธิสุริยะเป็นสำคัญ หลักฐานดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นว่าราชวงศ์ Purnavarman คงนับถือบูชา “พระสุริยะและลัทธิสุริยะ” เช่นกัน Ibid.,198.

³จารึกหมายเลข 499 จารึกด้วยอักษรปัลลวะ เป็นภาษาสันสกฤต มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 12 ตอนต้น เนื้อความ กล่าวถึง ธิดาของฤาษีซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญแสดงว่า มีพวกฤาษีชาวอินเดียเข้ามาอาศัยอยู่ที่เมืองโบราณแห่งนี้แล้วตั้งแต่ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 12 ดูใน คณะกรรมการดำเนินการจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, “จารึกที่พบที่เมืองศรีเทพ,” ใน *เอกสารสำรวจและวิจัย เล่ม 1* (กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร ,2529), 1-3.

⁴ราวสมัยคุปตะ พุทธศตวรรษที่ 9-11 และสมัยหลังคุปตะ พุทธศตวรรษที่ 12-13 ดูใน ฝาสุข อินทราวุธ , *ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี* (กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, 2542), 112

อนึ่ง รูปแบบประติมานวิทยาพระสุริยะนั้นยังสะท้อนความสัมพันธ์ อันมีต้นเค้าเดียวกัน กับกลุ่มเทวรูปพระสุริยะที่พบบริเวณปากแม่น้ำโขง จึงน่าจะใจว่า การเผยแพร่การบูชาพระสุริยะใน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 15 คงมีที่มาจากวัฒนธรรมศาสนาใน อินเดียภาคเหนือ อันเป็นช่วงที่ศาสนาพราหมณ์และการบูชาพระสุริยะเป็นที่รุ่งเรืองอย่างยิ่ง⁵

เทวรูปพระสุริยะทั้งสี่องค์จากเมืองศรีเทพจึงเป็นหลักฐานสำคัญ แสดงถึงร่องรอยการ บูชาพระสุริยะในฐานะเทพแห่งแสงอาทิตย์ซึ่งมีอยู่ค่อนข้างหนาแน่น อีกทั้งคงเป็นเทพที่มี ความสำคัญในอันดับรองลงมาจากพระวิษณุ มหาเทพแห่งไวยณพนิกายอันน่าจะเป็นนิกาย สำคัญที่ได้รับการนับถือภายในเมืองศรีเทพ ข้อสันนิษฐานดังกล่าวมิได้ใช้เพียงการเทียบเคียง จากจำนวนประติมากรรมที่พบเท่านั้น แต่รวมทั้งรูปแบบการผสมผสาน “พระสุริยะและ พระวิษณุสกุลช่างศรีเทพ” ซึ่งปรากฏในเทวรูปพระสุริยะจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพล

แม้ผลการศึกษาที่ได้ยังไม่สามารถชี้ชัดถึง ความเกี่ยวข้องของเทวรูปพระสุริยะกับลัทธิไศรวะ ในเมืองศรีเทพรวมทั้งชนบทการนับถือและพิธีกรรมในลัทธิไศรวะ ด้วยต้องอาศัยหลักฐานและบริบท แวดล้อมประกอบมากกว่าที่มีอยู่ ทั้งนี้แน่นอนที่แน่ชัดและกล่าวได้ว่า ปัจจุบันเมืองโบราณศรีเทพ นับเป็นแหล่งเดียวในประเทศไทยที่พบร่องรอยการบูชาพระสุริยะมากที่สุด

มหาวิทยาลัยศิลปากร ส่วนวนิลขสิทธิ์ แหล่งโบราณคดีวัดศาลาทั้ง จ.สุราษฎร์ธานี

ในส่วนของภาคใต้พบเพียง เทวรูปพระสุริยะ เป็นหลักฐานสำคัญเช่นเดียวกับเมืองศรีเทพ หากแต่มีจำนวนเพียง 2 องค์เท่านั้น โดยพบในตำแหน่งสถานที่ห่างไกลกันและอยู่ภายใต้บริบท วัฒนธรรมความเชื่อที่แตกต่าง

แหล่งโบราณคดีวัดศาลาทั้ง จ.สุราษฎร์ธานี พบร่องรอยโบราณสถานรวมทั้งศิลปวัตถุ หลากหลายประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์ในลัทธิไวยณพนิกาย ลัทธิ ไศวนิกาย⁶ หลักฐานแวดล้อมเหล่านี้แสดงให้เห็น ลักษณะของชุมชนซึ่งมีการนับถือศาสนา พราหมณ์หลายลัทธิตลอดจนจัดได้ว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อใช้งานในเชิงศาสนา และความเชื่ออย่างสืบเนื่อง ซึ่งในกรณีของการพบเทวรูปพระสุริยะนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่า เป็น การบูชาในฐานะเทพชั้นรองทางศาสนาพราหมณ์

⁵ดูรายละเอียดในบทที่ 2 บทบาทพระสุริยะ, 12.

⁶ดังการสำรวจพบเทวรูป พระวิษณุ ศิลปะ 4 กร ฐานโยนิศิลา และ ส่วนของศิวลึงค์ ปะปนอยู่ใน บริเวณแหล่งโบราณคดี ดูนี ปรีชา นุ่นสุข, รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาแหล่งโบราณคดีในภาคใต้ ของประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2539) , 210-212.

ประกอบกับจากการพิจารณาขนาดสัดส่วนที่ค่อนข้างเล็กของเทวรูป จึงน่าจะแสดงให้เห็นถึง **ลักษณะที่เอื้อต่อการเคลื่อนย้ายโดยอาจเป็นเทวรูปที่นำเข้ามาจากอินเดียได้เช่นเดียวกับ** วรรณคดีของ นายสแตนลีย์ โอคอนเนอร์ (Stanley O'Conneor) ที่เชื่อว่า เทวรูปพระสุริยะนี้จัดอยู่ในสกุลช่างเดียวกันกับเทวรูปพระวทูปะไรวะและพระวิษณุจากเวียงสระ โดยเทวรูปกลุ่มนี้เป็นเครื่องแสดงถึงความสัมพันธ์และความใกล้ชิดระหว่างอินเดียภาคใต้ ในสมัยราชวงศ์โจฬะและดินแดนภาคใต้⁷

อย่างไรก็ดี แม้รูปแบบประติมานวิทยาบางประการจะบ่งถึงลักษณะที่แตกต่างไปจากขนบนิยมในศิลปะอินเดียได้อยู่บ้าง แต่นั่นก็อาจเป็นผลจากลักษณะเฉพาะกลุ่ม หรือ ความเป็นพื้นเมืองรวมถึงความแตกต่างทางเทคนิคและเงื่อนไขของวัสดุ

เมืองโบราณยะรัง จ.ปัตตานี

แม้หลักฐานแวดล้อมทั้งประติมากรรมและสถาปัตยกรรมจะบ่งบอกว่า ชุมชนนี้นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก แต่กระนั้นหลักฐานบางส่วนก็แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของศาสนาพราหมณ์ด้วย⁸ โดยบรรดารูปเคารพในศาสนาพราหมณ์ที่พบมักมีขนาดเล็กและทำจากสำริด แตกต่างจากประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาซึ่งนิยมทำด้วยหิน ปูนปั้นและดินเผา อีกทั้งเมื่อพิจารณาผลจากการศึกษาชั้นดินพบว่า เมืองโบราณยะรังมีร่องรอยของการถลุงแร่โลหะและพบขี้แร่เพียงเล็กน้อยในระดับการอยู่อาศัยที่สืบเนื่องจากระยะแรก⁹ จึงแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนามักสร้างขึ้น “ภายใน” ชุมชน ส่วนประติมากรรมสำริดต่างๆ คงเป็นงานที่นำเข้ามาจากภายนอก รวมทั้งพระสุริยะสำริดซึ่งมีขนาดค่อนข้างเล็กจึงสะดวกในการ

⁷Stanley J.O'Conneor, *Hindu Gods of peninsular Siam* (Ascona : Atibus Asiae Publishers,1971), 63.

⁸ได้พบฐานโยนี ศิวลึงค์ จำนวนหนึ่ง ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 คูใน สว่าง เลิศฤทธิ์, รายงานการวิจัย “การสำรวจ ขุดค้น ทางด้านโบราณคดีบริเวณเมืองโบราณยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี” (ปัตตานี : ศูนย์การศึกษาภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2530), 47-50. รวมทั้งการค้นพบเทวรูปพระวิษณุสี่กรสำริด จากพบบ้านสมิง คูใน อนันต์ วัฒนานิก, **แลหลังเมืองตานี** (ปัตตานี : ศูนย์การศึกษาภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2528), 20.

⁹จากผลการขุดตรวจในพื้นที่บ้านประแว และบ้านวัด เมื่อ พ.ศ.2528 คูใน เขมชาติ เทพไชย และคณะ, “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณเมืองโบราณยะรังและใกล้เคียง อ.ยะรัง จ.ปัตตานี”, เอกสารประกอบโครงการโบราณคดีภาคใต้ หน่วยศิลปากรที่ 9 กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2528, 12-16. (อัดสำเนา)

เคลื่อนย้าย

พระสุริยะสำริดจึงน่าจะถูกนำเข้ามาโดยกลุ่มคนซึ่งนับถือบูชาพระสุริยะอยู่ก่อน เมื่อเดินทางหรือ เคลื่อนย้ายหลักแหล่งก็นำติดตัวไปด้วยเพื่อความเป็นสิริมงคล ด้วยรูปแบบและประติมานวิทยาคล้ายคลึงกับศิลปะอินเดียแบบปาละ กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องจึงน่าจะมีชาวอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมอยู่ด้วย ข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับสถูปจำลองและพระพิมพ์ดินเผาที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับศิลปะอินเดียสมัยปาละซึ่งพบเป็นจำนวนมากในบริเวณเมืองโบราณ จึงแสดงให้เห็นว่า เมืองโบราณยะรังช่วงหนึ่ง คงมีความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมกับภูมิภาคอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์

ทั้งนี้การนับถือพระสุริยะในภาคใต้ คงเป็นการบูชาในฐานะเทพแห่งแสงอาทิตย์ตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และคงเป็นความนิยม “เฉพาะกลุ่ม” ในช่วงเวลาหนึ่ง โดยคงเป็นผลจากการเผยแพร่ผ่านเข้ามาจากหมู่พ้อคำ ชาวเรือหรือกลุ่มคนอื่นๆ ที่เดินทางมาจากภายนอก เช่น อินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอินเดียจากภูมิภาคอินเดียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ

1.2 การบูชาพระสุริยะในฐานะเทพพระเคราะห์

จากการศึกษาเทียบเคียงรูปแบบของแผ่นศิลาจำหลักชุดเทพเก้าองค์ แบบแผนที่มีความใกล้เคียงกับศิลปะสมัยเมืองพระนครพบว่า เทพทั้งเก้าองค์ประกอบด้วยเทพจำนวน 2-3 หมู่รวมกัน คือ เทพพระเคราะห์ เทพผู้รักษาทิศ และเทพผู้ยิ่งใหญ่อื่นๆ ทั้งนี้ในบริเวณ 5 ตำแหน่งส่วนกลาง หมู่เทพมักสลับสับเปลี่ยนไม่แน่นอน เว้นเพียงในส่วน 2 ตำแหน่งด้านหน้า และ 2 ตำแหน่งด้านหลัง ซึ่งจัดเป็นเทพพระเคราะห์ คือ พระสุริยะ พระจันทร์ พระเกตุ และพระราหู ซึ่งคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง

ทั้งนี้แม้ในบางคัมภีร์ พระสุริยะ จะได้รับการกำหนดบทบาทเป็นเทพรักษาทิศเช่นเดียวกับพระจันทร์¹⁰ หรือ บางคัมภีร์ก็ไม่ปรากฏการกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพระสุริยะ – พระจันทร์เลย บทบาทและการกำหนดเทพผู้รักษาทิศจึงยังเป็นเรื่องที่ไม่แน่นอน ส่วนพระราหูและพระเกตุนั้นไม่ปรากฏบทบาทเกี่ยวเนื่องอื่นๆ นอกเหนือจากการสืบเค้ามาจากดาวพระเคราะห์ในระบบสุริยะ

ดังนั้นบทบาทความสำคัญของพระสุริยะในแผ่นจำหลักฯจึงจัดเป็น “เทพพระเคราะห์”

¹⁰ดังปรากฏในในพจนานุกรมยุคนิพนธ์ คัมภีร์วิษณุปุราณะ ดูใน หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม, ทรงเรียบเรียงจาก บทความของนายกมลเสวร ภัตดาจารย์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), 171. และ H.G.Quaritch Wales, The Universe around them : Cosmology and cosmic Renewal in Indianized South-east Asia (London : Arthur Probsthan, 1977), 33.

ซึ่งพ้องกับการได้รับยกย่องอยู่ในฐานะ “ครหปติ” อันหมายถึง ราชา หรือ เจ้าแห่งดาวเคราะห์ทั้งหลาย¹¹ โดยอยู่ใน “ตำแหน่งแรก” คงที่เสมอ เช่นเดียวกับรูปแบบการจัดเรียงเทพนพเคราะห์เช่นที่มีมาก่อนในอินเดีย

ชาวฮินดูนับถือและยกย่องดาวเคราะห์ในระบบสุริยจักรวาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งดาวประจำวันทั้งเจ็ดในสัปดาห์ในนาม เทพพระเคราะห์ หรือ เทพนพเคราะห์ (Navagraha) เมื่อรวบรวมพระราหูและพระเกตุเข้าด้วย ภายใต้ความเชื่อที่ว่าเทพเหล่านี้มีอำนาจเกี่ยวข้องกับโชคชะตา สามารถลิขิตชีวิตความเป็นไปของมนุษย์¹² รวมถึงประทานความสุขสวัสดิ์ ความเจริญในโภคทรัพย์และความบริบูรณ์ในพืชพรรณธัญญาหาร¹³

หลักฐานการบูชาเทพพระเคราะห์ในอินเดียปรากฏในรูปเคารพ ส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมและแผ่นศิลาจำหลักโดยยึดถือแบบแผนจากคัมภีร์ต่างๆ เช่น วิชาฤทธรมโมตระ อัคนีปุราณะ อังศุมภาทาม แม้แผ่นจำหลักรูปเทพนพเคราะห์บางรูปแบบนั้นจะแสดงเทพอื่นๆ เข้าร่วมด้วย เช่น พระคณปติ พระพรหม หากการผสมผสานเทพดังกล่าวนั้นก็มีความหมายของหมู่เทพไม่มากไปกว่า 1 องค์ในแต่ละชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังไม่พบการผนวกหมู่เทพทั้งเก้าองค์เช่นรูปแบบที่ปรากฏในศิลปะเขมรสมัยเมืองพระนคร

ลักษณะดังกล่าวนี้ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงประทานทรรศนะว่า อาจเป็นประเพณีอินเดีย-ขอม โดยเฉพาะ¹⁴ ซึ่งปรากฏความนิยมตั้งแต่สมัยเมืองพระนครเป็นต้นมา อีกทั้งยังส่งอิทธิพลมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ดังพบหลักฐานแพร่กระจายในเมืองสำคัญ

สำหรับบทบาทความสำคัญของแผ่นศิลาจำหลักชุดเทพเก้าองค์ สันนิษฐานได้จาก การพบรูปสลักดอกบัว 8 กลีบ ด้านบนของแผ่นศิลาฯ ในแผ่นศิลาฯ จาก ปราสาทเป็ญน้อย และปราสาทสระกำแพงใหญ่ ซึ่งอาจเป็นแนวคิดที่สัมพันธ์กับศิลปกรรมที่ปรากฏในอินเดีย ทั้งนี้ รูปสลักดอกบัวดังกล่าวถือเป็นหลักฐานสำคัญแสดงให้เห็นว่า “แผ่นศิลาจำหลักชุดเทพเก้าองค์” มิใช่เครื่องประกอบหรือเครื่องประดับทางสถาปัตยกรรม แต่น่าจะใช้ในการบูชามากกว่า ส่วน

¹¹Enamul Haque, *Bengal sculptures* (Dhaka : Bangladesh Nation Museum,1992), 179.

¹²ดังปรากฏ การบูชาเทพพระเคราะห์ในอินเดีย บางกรณีมักกระทำเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย หรือ โชคร้าย คล้ายกับเป็นการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ดูใน W.J. Wilkins ,*Hindu Mythology Vedic and Puranic* (Calcutta : Rupa,1983), 431.

¹³Jitendra Nath Banerjee, *The Development of Hindu Iconography*, 5th ed. (New Delhi : Munishiram Manoharlal, 2002), 443.

¹⁴หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, *ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม*, 175.

จุดประสงค์ในการสร้างรวมทั้งตำแหน่งในการประดิษฐานยังคงเป็นสิ่งที่คลุมเครือไม่ชัดเจน

หม่อมเจ้าสุภัทดิศ ดิศกุล ทรงสันนิษฐานว่า แผ่นศิลาจำหลักชุดเทพ 9 องค์อาจสร้างขึ้นเพื่อเป็นของกำบังน จากความในจารึกประกอบแผ่นศิลาฯ พบที่ปราสาทออกยม พ.ศ. 1544 ที่ได้กล่าวว่า รูปเทพเหล่านี้ได้สร้างขึ้นอุทิศถวายแด่พระศิวคัมภีเรศวร¹⁵

แนวคิด “การสร้างแผ่นศิลาจำหลักฯ เพื่อถวายเป็นของกำบังน” นับว่าสอดคล้องกับทฤษฎีของนาย W.J. Wilkins ซึ่งกล่าวว่า ตามธรรมเนียมทั่วไปชาวอินเดียจะบูชาเทพพระเคราะห์ในโอกาสสำคัญ เช่น เมื่อเกิดพิบัติภัย ความโชคร้าย¹⁶ เพราะเชื่อว่าเทพพระเคราะห์สามารถลิขิตชีวิตของมนุษย์ได้ การบูชาจึงเป็นการขอพรจากเทพเจ้าเพื่อให้ประทานความโชคดีและสันติสุขกลับคืนมา หรือ แม้กระทั่งบูชาเมื่อได้รับสิ่งที่ตนต้องการ

ปัจจุบันแม้ยังไม่ทราบถึงจุดมุ่งหมายหรือความสำคัญของแผ่นจำหลักฯ นี้อย่างแน่ชัด แต่อย่างไรก็ดี แผ่นศิลาจำหลักชุดเทพ 9 องค์ก็นับเป็นรูปแบบผสมผสานที่อาจสร้างขึ้นเพื่อสักการะบูชาหมู่เทพเจ้าสำคัญคือ **เทพพระเคราะห์** ผสมรวมกับ **เทพผู้รักษาศีล** และ**เทพผู้มีฤทธิ์หรือเทพผู้ยิ่งใหญ่อื่นๆ** ทั้งนี้เป็นที่น่าเสียดายว่า หากเราได้ค้นพบแผ่นศิลาจำหลักใน

ลักษณะประติมากรรมติดที่ (in-situ) หรือ มีจารึกกำกับก็คงทำให้มีข้อสันนิษฐานที่เป็นไปได้และชัดเจนมากกว่านี้

2. คติความเชื่อและบทบาทของพระสุริยะในพุทธศาสนา

2.1 การเป็นเทพชั้นรองในทางพุทธศาสนา

รูปบุคคลสวมกิริฎมงกุฎ และถือดอกบัวด้วยมือทั้งสองข้าง ซึ่งพบในส่วนมุมบนทั้งสองของพระพิมพ์พุทธประวัติตอนแสดงมหาปาฏิหาริย์ แบบที่ 1 และ 2 รวมทั้งธรรมจักรและฐานธรรมจักรบางชิ้น ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า **วัฒนธรรมทวารวดีมีความเข้าใจว่าการสวมกิริฎมงกุฎและการถือดอกบัวในมือทั้งสองเป็นลักษณะสำคัญของพระสุริยะ เทพแห่งแสงอาทิตย์** โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงราชรถ พาหนะทรงพระสุริยะในพระพิมพ์พุทธประวัติตอนแสดงมหาปาฏิหาริย์ แบบที่ 1 และการแสดงปีกไพล่ยื่นออกมาจากด้านหลังพระสุริยะในชิ้นส่วนธรรมจักร จาก จ. นครปฐม ก็ดูจะเป็นการยืนยันถึงความรู้เข้าใจในประติมานวิทยาของพระสุริยะเป็นอย่างดีของชาวทวารวดี

¹⁵หม่อมเจ้าสุภัทดิศ ดิศกุล, ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม, 75.

¹⁶Wilkins, Hindu Mythology Vedic and Puranic, 431.

ไม่เพียงเท่านั้นหากในส่วนฉลองพระองค์พระสุริเยะกลุ่มดังกล่าวยังมีความต่างออกไป คือ เปลือยพระวรกายท่อนบน นุ่งผ้าซีกชายปล่อยยาวลงมาทางด้านหน้าอันเป็นรูปแบบที่พบโดยทั่วไปในรูปบุคคลสมัยทวารวดี แตกต่างจากเทวรูปพระสุริเยะเมืองศรีเทพซึ่งมักสวมเสื้อคลุมยาวเช่นขนบนิยมในอินเดียเหนือ¹⁷ ลักษณะเช่นนี้เป็นไปได้หรือไม่ที่จะบ่งถึงบทบาทของพระสุริเยะในฐานะเทพชั้นรองทางพุทธศาสนาในแนวคิดแบบทวารวดี ซึ่งแตกต่างจากการนับถือพระสุริเยะในฐานะเทพทางศาสนาพราหมณ์ที่เมืองศรีเทพ แม้กลุ่มวัฒนธรรมทั้งสองจะเจริญอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันก็ตาม

นอกจากนี้พระพิมพ์พุทธประวัติตอนแสดงมหาปาฏิหาริย์ แบบที่ 1 และ 2 นั้น จัดเป็นหลักฐานสำคัญซึ่งบ่งบอกถึงบทบาทความสำคัญของพระสุริเยะในทางพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน เมื่อเทียบเคียงจากความในพุทธประวัติทั้งในส่วนของเถรบาทและมหายาน คือ ปรากฏกายเป็น “ตัวแทน” หมู่เทพใน 2 บทบาทด้วยกัน ดังนี้

1. ในฐานะเทพผู้มีส่วนช่วยพระพุทธรูปปฏิบัติพุทธกิจ ในการสั่งสอนเหล่าเดียรฉิย
2. ในฐานะเทพผู้มาเฝ้าชุมนุม ชมพระบารมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

บทบาททั้งสองประการนั้น พระสุริเยะแม้ยังคง “ฐานะ” ความเป็นเทพเจ้าแห่งแสงอาทิตย์ หากแต่เมื่อเทียบเคียงความสำคัญหลักในฉาก ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งสิ้น พระสุริเยะจึงมีฐานะเป็นเพียงเทพชั้นรองเช่นเดียวกับเทพองค์อื่นๆ ในศาสนาพราหมณ์ เช่น พระอินทร์ พระพรหม ซึ่งได้รับการกล่าวอ้างถึงในพุทธประวัติตอนเดียวกัน¹⁸

ด้วยตำแหน่งของพระสุริเยะ รูปแบบการปรากฏตลอดจนอากัปกิริยาของพระพุทธรูปนิมิตในพระพิมพ์พุทธประวัติตอนแสดงมหาปาฏิหาริย์ แบบที่ 1 เทียบเคียงได้กับตำแหน่งและการปรากฏของ “รูปทรงกลม” ในภาพสลักพุทธประวัติตอนเดียวกันจากวัดสุทัศน์, ภาพสลักหมายเลข ทว.3 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและพระพิมพ์ จาก อ.นาดูน จาก จ.มหาสารคาม จึงนำไปสู่การแปลความที่ค่อนข้างชัดเจนว่า “รูปทรงกลม” นั้นหมายถึง “ดวงอาทิตย์” ลักษณะรูปธรรมของพระสุริเยะ

ผลการเทียบเคียงนี้ยังแสดงให้เห็นถึง มุมมองเกี่ยวกับพระสุริเยะและดวงอาทิตย์ในวัฒนธรรมทวารวดีซึ่งคงสามารถแทนที่หรือสลับเปลี่ยนตำแหน่งกันได้ ภายใต้เงื่อนไขที่ไม่ทำให้การสื่อความนั้นผิดแปลกไป หากการปรากฏในรูปพระสุริเยะกลับเป็นการเน้นย้ำส่วนของ “บทบาท” ความเป็นทวยะได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

¹⁷ ยกเว้นในกรณีของเทวรูปพระสุริเยะ หมายเลข M.1980.13. S พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมิธโซเนียน สหรัฐอเมริกา

¹⁸ ดูรายละเอียดใน พุทธประวัติตอนแสดงมหาปาฏิหาริย์จาก คัมภีร์ทิวาวัตาน (Divayavadana) บทที่ 3 หน้า 33.

ทั้งนี้การที่พระพุทธรูปหนึ่งได้ยื่นพระหัตถ์ไปสัมผัสรูปดวงอาทิตย์ และ รูปพระสุริยะ ความหมายของการสัมผัสอาจเป็นการสื่อความ “เชิงเทียบเคียง” ได้ ดังแนวคิดของ Claudine Bautze-Picron ซึ่งเชื่อว่า การกระทำดังกล่าวอาจสืบเนื่องมาจาก “พุทธภาวะเหนือจักรวาล” พระพุทธรูปทรงเป็นเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ – ดวงจันทร์ โดยแสงสว่างจากสิ่งสำคัญสูงสุดใน จักรวาลทั้งสองได้หล่อหลอมรวมในพระพุทธรูป เปรียบดังพระพุทธรูปใช้ธรรมเป็นแสงสว่างนำทางทั้งยามกลางวันและกลางคืนแก่มวลมนุษย์¹⁹ อีกทั้งอากัปกิริยาดังกล่าวน่าจะเป็น “ส่วนเสริม” เพื่อแสดงให้เห็นพุทธานุภาพของพระพุทธรูปได้ชัดเจนมากขึ้น ในพุทธประวัติตอนสำคัญที่มุ่งแสดงสารัตถะของปาฏิหาริย์ให้เป็นทีประจักษ์แก่เหล่าเดียรถีย์และผู้มาเฝ้าหา อันต่างไปจาก “พุทธกิจปกติ” และ “สารัตถะ” ของพุทธศาสนาที่ไม่มุ่งเน้นการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

2.2 การเทียบเคียงความหมายในทางพุทธศาสนา

ใช้ในการอธิบายกลุ่มพระพิมพ์ที่แสดง “รูปดวงอาทิตย์” ซึ่งไม่สามารถแปลความทางพุทธประวัติได้ชัดเจน รวมทั้งธรรมจักรและฐานธรรมจักรที่มีการสลักรูปพระสุริยะ โดยแบ่งได้เป็น

- สัญลักษณ์แสดงขอบเขตแห่งสวรรค์

จากแนวคิดที่มีมาแต่สมัยพระเวท “สวรรค์เป็นแหล่งแห่งแสงสว่าง” โดยดวงอาทิตย์ มีระดับการโคจรอยู่ในระดับยอดเขาคุณธรรอันเป็นส่วนของสวรรค์ชั้นล่างสุด การปรากฏของดวงอาทิตย์จึงอาจบ่งบอกได้ถึงสถานที่ ซึ่ง ณ ที่นี้อาจหมายถึงสวรรค์ ทั้งนี้การแปลความดังกล่าวยังสอดคล้องกับรูปแบบที่ปรากฏในพระพิมพ์ คือ พระพุทธรูปแสดงวิตรรกะมูทรา หรือ แสดงธรรมอันเป็นพุทธกิจสำคัญ เมื่อประกอบกับบ่งถึงสถานที่ว่า คือ “สวรรค์” จึงสอดคล้องกับพุทธกิจที่ปรากฏในพุทธประวัติหลายต่อหลายตอน เช่น เมื่อคราเสด็จขึ้นไปแสดงธรรมโปรดพุทธมารดาที่ยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อีกทั้งการแสดงบุคคลแต่งกายในวรรณกะษัตริย์แสดงอาการนอบน้อม หรือ อัญชลี แวดล้อมพระพุทธรูปก็ยังสามารถอธิบายได้ว่า เป็นตัวแทนของเหล่าเทวดาบนสรวงสวรรค์ที่มาเฝ้าหา ดังนั้นความหมายของรูปดวงอาทิตย์จึงอาจเป็นสัญลักษณ์สำคัญแสดงถึงขอบเขต ชั้นของสวรรค์ เพื่อชี้บ่งถึงพุทธกิจและพุทธานุภาพของพระพุทธรูป

ลักษณะดังกล่าวอาจอธิบายได้กับ “ฐานธรรมจักรจำหลักรูปวิมานพระสุริยะ” เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบอีกสองส่วนของชุดธรรมจักรสัณนิษฐานได้แก่

“เสา” ซึ่งเชื่อว่ามีนัยดังแกนจักรวาล หรือ เขาพระสุเมรุ ทำหน้าที่รองรับส่วนที่สูงขึ้นไป

¹⁹Claudine Bautze-Picron, *The Buddhist Murals of Pagan* (Bangkok : Orchid Press, 2003),

คือ สวรรค์ เมื่อฐานธรรมจักรมีตำแหน่งอยู่บนยอดเสาและเมื่อประกอบกับภาพสลักวิมาน พระสุริยะ ลักษณะดังกล่าวจึงอาจบ่งบอกได้ถึง ระดับของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาอันเป็น สวรรค์ชั้นล่างสุดอันเป็นระดับโคจรของพระสุริยะ ซึ่ง ณ ที่นี้แทนด้วย “ภาพสลักวิมานพระสุริยะ”

“ธรรมจักร” ส่วนสำคัญซึ่งประดิษฐานในตำแหน่งส่วนยอดของชุดธรรมจักรสัตัมภะ อาจ มีความหมายเทียบเท่ากับสวรรค์ชั้นที่อยู่เหนือขึ้นไป โดยเฉพาะช่วงชั้นที่ได้รับการกล่าวถึงและมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนามากที่สุด ได้แก่ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์และสวรรค์ชั้นดุสิต

ความสำคัญของสวรรค์ทั้งสอง พบความความเกี่ยวเนื่องในพุทธประวัติหลายตอนนับแต่ ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์ประทับอยู่ สวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อรอการจุติมายังโลกมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในตอนที่มีความหมายพ้องกับธรรมจักร “สัญลักษณ์แห่งการเผยแผ่พระธรรม” คือ เมื่อคราเสด็จ ขึ้นไปแสดงธรรมโปรดพุทธมารดาถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ความหมายของ “ธรรมจักร” จึงไม่เพียง สื่อถึงการประกาศศาสนาและการเผยแผ่พระธรรม หากจะนับเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธรองค์ ด้วยก็คงเป็นไปได้โดยไม่ขัดเขิน ทั้งนี้ความหมายรูปสัญลักษณ์ในชุดธรรมจักรโดยรวมจึง อาจเป็นการยกย่องพระพุทธรองค์ว่า มีความสำคัญเหนือกว่าพระสุริยะ

- คุณลักษณะสำคัญของแสงสว่างจากดวงอาทิตย์

ดวงอาทิตย์เป็นแหล่งกำเนิดแห่ง “แสงสว่าง” ที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญสูงสุด ดัง การนำคุณลักษณะธรรมชาติสร้างบทบาทเชิงบุคลาธิษฐานในนามของ พระสุริยะ ผู้ประทานแสง สว่างให้แก่โลกทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ ผืนดิน แผ่นน้ำและท้องฟ้า โดยเทียบเคียงนัยสำคัญของแสงสว่าง จากดวงอาทิตย์เปรียบดังดวงตา ทำให้สามารถมองเห็นความเป็นไปตามสภาวะความเป็นจริง ของโลก²⁰

อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาก็มีนัยร่วมเช่นนั้น ด้วย “หลักธรรม” ที่ช่วยขจัดปัดเป่า นำมาซึ่งความกระจ่างทำให้บุคคลเกิดความรู้แจ้งทั้งจากการเห็นและการปฏิบัติ โดยผลลัพธ์ที่ได้ คือ ปัญญา โดยมักเทียบเคียงได้กับ แสงสว่าง²¹ แนวคิดดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในคัมภีร์ ของพุทธศาสนานิกายมหายาน ดังในคัมภีร์ลิลิตวิสูตร และ คัมภีร์ลัทธิธรรมปุณฑริกสูตร

ขณะเดียวกันในฝ่ายเถรวาท แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแสงสว่างก็ปรากฏอยู่บ้างเช่นกัน แม้

²⁰ ดังความในสมัยพระเวทที่ยกย่องพระสุริยะว่าทรงเป็น “เทวนัมจักษุ” (Devanam caksuh) สามารถมองเห็นความเป็นไปตลอดจนการกระทำทุกอย่างของสรรพชีวิต ทั้งในผืนโลก แผ่นฟ้า และผืนน้ำ หรือ ที่รู้จักในอีก สมญานามหนึ่งว่า “Lord of the eyes” ดูใน A.A.Macdonell, The Vedic Mythology (Varanasi : Indological Book House, 1971), 30.

²¹ Randy Kloetzli, Buddhist Cosmology (Delhi : Motilal Banarsidass, 1983), 18.

จุดประสงค์หลักจะไม่มุ่งเน้นสารัตถะทางปาฏิหาริย์ หรือ อานุภาพต่างๆ เช่นฝ่ายมหายานก็ตาม โดยมีนัยสำคัญเพื่อเน้นย้ำหรือแสดงพระบารมีพระพุทธรูปองค์ในเหตุการณ์สำคัญเท่านั้น ได้แก่ คราเสด็จลงสู่การปฏิสนธิในมาตุครรภ์โพธิ การประสูติ การตรัสรู้ และเมื่อคราเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งลักษณะที่เห็นได้ชัดเจนและเกี่ยวข้องกับแสงสว่าง คือ การเปิดโลกทั้งสามถึงกันทั้งหมด

“แสงสว่าง” คุณสมบัติและคุณลักษณะของดวงอาทิตย์ และ พระสุริยะ ได้นำมาใช้ “ประกอบ หรือ เสริมความ” ความหมายทางพุทธศาสนาในวัฒนธรรมทวารวดี ไม่เพียงปรากฏในรูปพระสุริยะในชุดธรรมจักรศตัมภะ หากรวมทั้งการสลักรูปสัตว์ผสมจำพวก **เกียรติมุข** ในส่วนใต้คุมล้อธรรมจักร ซึ่งความหมายของสัตว์ผสมนี้มีความเกี่ยวข้องกับพระสุริยะและดวงอาทิตย์ด้วยกัน เช่นกัน ดังการพิจารณาความหมาย **“สิงโต”** รูปแบบสำคัญในสัตว์ผสม ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีนัยเกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์²² รวมทั้งความเห็นจากนักวิชาการบางท่านที่เสนอว่า **เกียรติมุขพัฒนามาจากหน้าของสิงโต**²³

การจำหลักประติมากรรมดังกล่าวน่าจะเป็นส่วนเน้นย้ำ หรือ เสริมความหมายของธรรมจักร ที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนาให้มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น โดยอิงความหมาย-ความสำคัญทางศาสนาพราหมณ์มาเป็นส่วนเสริม ได้แก่ “ความหมาย ความสำคัญของแสงสว่าง” และ “ความหมายของรูปกงล้อ” อาจอนุมานความโดยรวมได้ว่า พระธรรมคำสอนเปรียบดังแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ซึ่งมอบคุณประโยชน์นานับประการแก่มวลมนุษย์ และเป็นไปอย่างไม่หยุดนิ่งเช่นเดียวกับคุณสมบัติและการโคจรของพระสุริยะ

นอกจากนี้ความหมายดังกล่าวอาจเกี่ยวข้องกับ **“พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดี”** ในส่วนของพาหนะรองรับพระพุทธรูป โดยพนัสบดีเกิดจากนำลักษณะสำคัญของสัตว์ต่างๆ มาประกอบรวมกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิงโต ประกอบกับเมื่อพิจารณาความหมายของชื่อเรียก **“พนัสบดี”** ซึ่งมีความใกล้เคียงกับคำว่า **“วนสปีดิ”** ในภาษาสันสกฤต และ วนปติในภาษาบาลี อันมีความหมายที่น่าสนใจคือ เจ้าแห่งป่า หรือ Lord of the Wilderness²⁴ และเจ้าแห่งแสงสว่าง

²² เป็นสัตว์พระอาทิตย์ และอยู่บนธงพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความยุติธรรมและอำนาจ ดูใน Kramiash Stella, *The Hindu Temple Vol.II* (Delhi : Motilal Banarsidass, 1976), 326.

²³ Ibid., 65.

²⁴ อาจสัมพันธ์กับตราประทับดินเผา สมัยอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุแสดงบุคคลนั่งแท่น แวดล้อมด้วยสัตว์ป่า ดูใน Hienrich Zimmer, *The Art of Indian Asian : Its Mythology and Tranformations*, Vol.1. (New York : Bolingen Foundation, 1964), 27.

หรือ Lord of the Light ²⁵ ความหมายของชื่อจึงพ้องกับนัยส่วนประกอบสำคัญในรูปสัตว์ คือ สิงโต สัตว์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์

เช่นเดียวกับ “**ครุฑในรูปแบบมนุษย์**” พาหนะรองรับพระพุทธรูปเจ้าที่พบอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งความหมายดั้งเดิมของครุฑนั้นก็เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรากฏ “ดอกบัว” ในมือทั้งสองเพื่อทำหน้าที่รองรับบุคคลขึ้นเคียงพระพุทธรองค์แต่ละด้าน ดูจะเป็นการเน้นย้ำความเกี่ยวพันดังกล่าวได้ชัดเจนขึ้น

“ความหมายการเป็นผู้รองรับ” นอกจากจะจัดอยู่ในส่วนของผู้ส่งเสริมพุทธศาสนาได้แล้วนั้น ส่วนสำคัญยังน่าจะ ได้แก่ การเทียบเคียงความสำคัญ ความหมายที่เกี่ยวพันกับแสงสว่างอันมีที่มาจากดวงอาทิตย์ได้กับนัยทางพุทธศาสนา ดังเช่นที่มีผู้เสนอว่า การทำพระพุทธรูปอยู่เหนือพนัสนิธิเปรียบได้ว่าธรรมของพระพุทธรองค์เปรียบประดุจได้กับแสงแห่งดวงอาทิตย์ เมื่อสาดส่องไปที่ใดก็จะยังชีวิตหรือความสงบสุขให้เกิด ณ ที่นั้น²⁶ เมื่อกล่าวรวมความหมาย ความสำคัญของกลุ่มพาหนะเหล่านี้จึงอาจเป็นการเชิดชูเกียรติหรือฐานันดรอันสูงของพระพุทธรูปเจ้า โดยแสดงออกมาด้วยการทำพระพุทธรูปอยู่เหนือพาหนะและมีบุคคลประกอบอยู่สองข้าง²⁷ ดังพรรณนาของ อ.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง

ด้วยธรรมเนียมและศิลปกรรมต่างๆ ล้วนสร้างขึ้นภายใต้ความเชื่อของพระพุทธรูปศาสนา การปรากฏของรูปพระสุริยะและรูปดวงอาทิตย์ จึงน่าจะเป็นเรื่องการผนวกความหมาย ความสำคัญประกอบกัน หรือ แม้กระทั่งเป็นสัญลักษณ์แสดงจักรวาล เพื่อบ่งบอก ความสำคัญของพุทธกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อเชิดชูฐานันดรของพระพุทธรูปองค์และความสำคัญของพุทธศาสนา

อย่างไรก็ดี กลุ่มหลักฐานดังกล่าวนี้ได้แสดงถึงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระสุริยะ ดวงอาทิตย์และแสงสว่างเป็นอย่างดีในวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งคงเป็นผลจากการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมภายนอกที่เผยแพร่เข้ามาเป็นสำคัญ ก่อนที่จะนำมาใช้ในงานพุทธศิลปกรรมโดยผ่านการ “แปลความ” และ “กำหนดบทบาทใหม่” เพื่อให้สอดคล้องกับทางพุทธศาสนา และคติความเชื่อพื้นถิ่น หากแต่ขณะเดียวกันก็ยังคงไว้ซึ่งบทบาทของการเป็นพระสุริยะเทพแห่งแสงอาทิตย์

²⁵Kramiash Stella, The Hindu Temple Vol.II , 326.

²⁶เผ่าทอง ทองเจือ “พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสนิธิที่พบในประเทศไทย” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (โบราณคดี) ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), 100-101.

²⁷รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง “พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสนิธิในศิลปทวารวดี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 76.